

Віра Ярошенко

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ СИМВОЛІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

Vira Yaroshenko. Formation the of Institute of Democratic Civic Consciousness in Ukraine with the Effect of Symbolic Component Influence.

The conceptual structure of the institute of democratic civic consciousness with the effect of symbolic component influence on the process of formation of the Institute for Democratic Citizenship is determined in this work. In this investigation are used the institutional approach for the understanding of civic consciousness as a political institution and determination of the conceptual framework of the components of citizenship through its social purpose as part of the community which is a bearer of identity as the source of personality and ability to organize themselves in a political context. With the help of the psychological approach the essence of the functioning of the institute of civic consciousness is considered, where an important role is played by symbolic component. The analysis of the survey on the impact of political symbols on the mood of students of the Southern region of Ukraine which were conducted by the author in December 2014 is provided. The influence of internal and external challenges of the Ukrainian society of the end of 2013th and beginning of 2015th on the formation of a collective citizenship i.e. civic consciousness as a political practice is investigated.

The study has scientific and practical value and the purpose of determining the strategy of the national policy of political socialization of citizens, taking into account the effect of unifying influence of the state national symbols and national language.

Key words: civic consciousness, symbol, reality, reality, archetypical, symbolism, stereotypes, identity.

Сучасна політична реальність все більшого значення набуває через використання суб'єктами політики символічної складової. Оскільки громадянськість – це сукупність політичних, соціальних, психологічних, моральних якостей, які мають як раціональну так і ірраціональну природу, врахування впливу символічної складової на процес становлення інституту демократичної громадянськості уявляється важливим завданням наукового аналізу. Категорія «громадянськість» в різноманітних проявах (свідомість, культура, життєва позиція, інтереси, пріоритети, цінності та ін.) – багатогранне поняття, в якому віддзеркалюються активна свідомо партнерська співпраця громадян з державою у забезпеченні демократичних процесів, зокрема громадянського миру і громадянської політичної консолідації, та виступає однією із найважливіших ознак цивілізованості суспільства. По суті процес інституціоналізації громадянськості відтворює колективну реальність, що є відображенням соціально-політичних цінностей, орієнтацій та потреб особистості громадянина. Характерною ознакою активізації становлення інституту демократичної громадянськості в Україні протягом 2014-2015 років стало помітне зростання патріотичних настроїв громадян, активна участь добровольців у захисті національної території, масовий волонтерський рух, створення нових громадських організацій, громадських рад, поява численних блогерів, громадських інтернет-мереж.

Актуальність наукового аналізу врахування впливу символічної складової на процес становлення інституту демократичної громадянськості посилюється сучасними політичними трансформаціями в Україні, які супроводжуються зовнішньою агресією, внутрішніми соціальними конфліктами на тлі широкого використання агресором інформаційної війни. Українська держава в таких умовах спроможна вирішувати невідкладні й одночасно важливі внутрішні і зовнішні функції тільки при широкій активній співучасті своїх громадян. Це підтверджує заява Президента України П.Порошенка з нагоди вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка: «Щоб вести дієву боротьбу з агресором, стверджувати незалежність, ми повинні виробити ефективну модель культурної політики. Саме культура стане першою гарантією єдності України, буде нашою зброєю у протистоянні спробам розмивання національної ідентичності. Сьогодні українська культура виходить із музеїв і майстерень на площі і в окопи.

Новітню українську культуру творять «художні сотні» і активісти у соціальних мережах – нове явище, яке на сьогоднішній день дуже чітко відображає ті процеси, які зараз відбуваються в країні. Буде дуже важливо, щоб ми побачили і підтримали їх. Переконали, що сучасна культурна політика стане і зброєю для перемоги над ворогом, і інструментом реформ» [1]. В цьому контексті набуває важливості становлення інституту демократичної громадянськості, умовами якого має бути успішний процес партнерської співпраці українського суспільства і Української держави. Цей процес передбачає консолідацію українського суспільства, спрощення артикуляції інтересів, політичне просвітництво громадян, реформування стратегії національної політики щодо політичної соціалізації громадян.

Метою даного дослідження є визначення концептуальної структури компонентів інституту демократичної громадянськості та врахування впливу символічної складової на процес його становлення. Цій меті підпорядковане завдання виявлення впливу політичних символів на настрої студентської молоді, визначення ролі символів як способу вираження соціально-політичної позиції та як показника напруженості в суспільстві, які характеризують спільноту за результатами проведеного авторкою анкетування студентської молоді Південного регіону України в грудні 2014 року.

Для уточнення теоретичної основи поняття «громадянськість» доречно відзначити роботи вітчизняних вчених: В.Ф.Цвиха («Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика»), В.П.Горбатенка («Політологічний енциклопедичний словник»). Так, «якісною ознакою громадянина», на думку В. Цвиха, є «громадянськість». «Громадянин» – це формальний статус особи, який передбачає наділення його певною сукупністю прав та обов'язків, а «громадянськість» – якісна ознака особи, що вказує, чи дотримується вона своїх обов'язків, чи користується наданими правами й наскільки, в якому обсязі» [2, с. 104]. За визначенням В. П. Горбатенка, «громадянськість – готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків; антитеза поняття аполітичність, абсентеїзм, соціально-політична індиферентність і синонім соціально-політичної активності, патріотизму» [3, с.122].

Отже, громадянськість у політиці проявляється у формі цілеспрямованої діяльності громадян як політичних акторів, які інституціоналізують демократію відповідно до власних інтересів з метою контролю та використання ресурсів влади. Більше того, громадянськість виступає політичним інститутом, що обумовлює характер сучасної демократизації.

У сучасній політичній науці та інституціональній методології категорія «інститути» має різне трактування: «колективна дія по управлінню індивідуальним та встановлення зразків взаємодії в соціумі», «обмеження, що встановлені політичними акторами, які структурують політичне, економічне і соціальне взаємопорозуміння в суспільстві». Також вважається, що суб'єктом політики може виступати кожний, «хто так або інакше, прямо або опосередковано бере участь у політичному житті» [4, с. 35].

Якщо виходити з попереднього визначення категорії «інститути», то можна виділити ключові прояви громадянськості суб'єктами, які роблять її політичним інститутом: громадянин, який залучений до суб'єктно-суб'єктних політичних взаємовідносин, має політичну ідентичність та політичні права; виборець, який раціонально діє згідно своїх політичних мотивацій, моделей політичної поведінки, на якого спрямовані стратегії і тактики виборчого процесу; член місцевої громади, який має право «самостійно вирішувати питання місцевого значення»; член виборчої комісії, який забезпечує виборчий процес та діє у межах нормативного законодавства; кандидат в депутати, який має пасивне виборче право бути обраним до органів законодавчої влади різного рівня; правозахисник, який виступає за відновлення порушених прав постраждалих громадян, керуючись юридичними, морально-етичними нормами і законами; громадський активіст, який має авторитет серед інших громадян, представляє узагальнену громадську думку щодо тих чи інших політичних подій та активно проявляє свою позицію в межах визначених законом дій; блогер, який, користуючись електронними засобами комунікації, висловлює свою оцінку з визначення поточних, серед іншого й політичних, подій та пропонує свої варіанти вирішення проблем;

журналіст, який неупереджено висвітлює події, зокрема, політичні в ЗМІ, редакційна політика яких спрямована на репродуктивне відображення реальної дійсності; волонтер, який, окрім виконання обов'язків з основної діяльності, безоплатно надає необхідні послуги іншим громадянам або органам державної влади; доброволець, який за власної ініціативи пропонує свої послуги у вирішенні значущих проблем, зокрема, тих, що стосуються національної безпеки; ополченець, який свідомо і активно вступає в ряди організованих народних формувань з метою захисту правопорядку; майданівець, який свідомо, добровільно і активно виступає в протестних масових діях проти антинародної влади.

Як базову категорією наукового пошуку в контексті інституту громадянськості авторка вважає за доцільне використовувати категорію «громадянське суспільство» в значенні структури, що внаслідок цілеспрямованої діяльності політичних акторів має інституційний статус та офіційно визнані атрибути функціональності (нормативна база, традиції, місце в політичній системі, компоненти). Громадянськість як політичний інститут – суб'єкт політичних відносин, що має політико-правовий статус «громадянина», виступає носієм ресурсу якісної дії, використання якої має сприяти формуванню української політичної нації.

Інститут громадянськості визначається авторкою як політична практика, цілеспрямована діяльність політичних суб'єктів, що затвердила свої результати на національному і регіональному рівні, а саме – колективну громадянськість по забезпеченню функціонування стабільної політичної системи в Україні.

Становлення інституту громадянськості стає можливим тоді, коли етнос перетворюється в націю, тобто коли етнічна спільність трансформується в спільність людей – громадян, здатних до усвідомленого, вільного вибору свого державного самовизначення. Успішним етапом становлення інституту громадянськості є завершення формування політичної нації. Це підтверджує європейський досвід демократичних трансформаційних процесів.

Специфіка громадянськості пов'язана насамперед чергу з характеристикою самих індивідів – суб'єктів громадянськості. Їх можна розділити на об'єктивні, успадковані індивідом, – етнічні, генеалогічні, вітальні, ментальні характеристики та суб'єктивні, набуті індивідом внаслідок певної політичної соціалізації – політична свідомість, політична культура, електоральні уподобання, патріотизм, громадянський активізм, громадянська позиція. Тож громадянин стає носієм раціональних та ірраціональних характеристик, які обумовлюють якість його громадянськості.

Інституційний підхід надав розуміння громадянськості як політичного інституту. Для визначення концептуальної структури компонентів громадянськості необхідно розглянути громадянськість через її соціальне призначення у складі спільноти, що виступає носієм ідентичності як джерела індивідуальності та здатності до самоорганізації у політичному контексті.

Громадянин як індивідуальність має сукупність офіційних характеристик, занесених у паспорті: прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження, місце народження, країна громадянства, місце проживання, родинні стосунки, особливі примітки тощо. Доопрацьовано сутність поняття «індивідуальність громадянськості», яке у нашому дослідженні становить собою сукупність первинних аутентичних характеристик. Її складові: статус громадянина, паспортні дані; природні ресурси (вроджені здібності, здоров'я, вдача) та унікальні особливості (освіченість, талановитість, лідерство); колективізм, що проявляється як специфіка спілкування та організація життєдіяльності з іншими громадянами (самовизнання, політичний клімат, оцінки і ставлення до проблем самоорганізації, використання можливостей для саморозвитку та захисту громадських інтересів, змістовність дозвілля, стиль спілкування і комфортність життя). У контексті колективної громадянськості громада стає найвпливовішим політичним актором, вона часто ініціює, впроваджує, оцінює та коректує національну політику. Регіональна громада створюється швидше за націю, тому національна стратегія побудована на ній.

Узагальнюючи попередній аналіз теоретичних положень щодо предмету дослідження, авторка визначає таку концептуальну структуру компонентів інституту демократичної громадянськості: світова спільнота – політична нація – нація – ідентичність нації – державна національна політика – регіональна громада – національна регіональна політика –

місцеве самоврядування – агрегування та артикуляція політичних інтересів – громада – колективна ідентичність – колективна громадянськість – індивідуальність громадянськості – громадянський статус + ресурси індивідуальні + колективність.

Зокрема, громадянськість у соціально-політичному аспекті розглядається як спільнота, де створюється колективна діяльність. Колективна діяльність стає регулятором взаємовідносин, системоутворюючим чинником формування національної ідентичності. Політичного контексту ця колективна діяльність і національна ідентичність набуває у межах дворівневого політичного процесу: використання її стратегічного потенціалу регіональною владою для встановлення легітимного порядку та активне залучення національної ідентичності регіональною громадою для здійснення впливу на процес прийняття політичних рішень регіональною або загальнонаціональною владою.

Культурні (соціокультурні) характеристики колективної громадянськості пов'язані з її об'єктивними особливостями, а стратегічні – з політикою національної ідентичності. Отже, можна припустити, що:

1. Стратегічний і соціокультурний потенціал ідентичності громадянськості робить її політичним інститутом і спільнотою одночасно.

2. Синтез соціокультурного та стратегічного чинників розвитку громади є необхідною умовою її залучення до сучасної політики як політичного актора. Такий синтез набуває особливого значення у період оголошеної владою децентралізації, яка має високий рейтинг соціального запиту в суспільстві.

3. За умов порушення такого синтезу громади будуть використовуватись у політичних іграх, втрачаючи можливість артикуляції та агрегування власних інтересів при повному підкоренні регіональної політичної еліти державним органам влади.

Головним індикатором розвиненості колективної громадянськості як спільноти є територіальна та національна ідентичність. Територіальна ідентичність відіграє провідну роль у реформуванні місцевого самоврядування, територіальної організації держави та самоорганізації суспільства.

Категорія «ідентичність», як стверджує Д. Другунський, полідисциплінарна та у політичному полі часто використовується для вивчення політичної реальності у груповому контексті її виявлення. Підставою тому є процес самоідентифікації індивіда, що у політичному контексті набуває ознак результату державної політики, бо має регулюватися державою та державними інституціями соціалізації її громадянина. Державна ідентичність залежить як від самосвідомості, так і від соціальних, економічних, політичних, культурно-освітніх та правових умов життєдіяльності громадян у державі. Будучи важливим консолідуючим фактором, вона орієнтується на те, що людей об'єднує не лише спільна мова і територія, національність, стать чи вік, культура та історія, але й передусім те, що вони громадяни однієї держави. Результат досягається за допомогою політизації ідентичностей (територіальної, статевої, професійної, конфесійної, етнічної), носіями яких є індивіди. Поняття державної ідентичності включає в себе вагомий суб'єктивний момент – усвідомлення своєї приналежності до певної спільноти самою людиною (самоідентифікація) [5].

Національна ідентичність – самовизначення через державу-націю, усвідомлення своєї причетності до її мови, культури, автентичної спадщини, цінностей і сучасних показників розвитку – результат державної політики чи політичних процесів, що мають керуватись державними інститутами (соціалізація індивіда, етнополітика, електоральний процес, формування партійної системи та політичної конкуренції).

У формуванні демократичної громадянськості та політичної нації в Україні першочерговим чинником є наявність національної ідентичності громадян. Поділяючи думку Т. Л. Нагорняк щодо особливостей формування національної ідентичності, потрібно врахувати, що ототожнення себе з державою-нацією відбувається на п'яти рівнях як цілісне і системне явище. Інституційний рівень пов'язаний з різноманітними політичними інститутами, які, формуючи державну чи муніципальну політику, впливають на специфіку самоідентифікації осіб на всіх інших рівнях. У разі конструктивного впливу ідентичність стає конструктивною, у разі деструктивного – стає

деструктивною. Важливим є також поширення місцевого патріотизму. Ідеологічний рівень – вплив на свідомість громадян привабливими системами політичних цінностей, спрямованими на підтримку в них ірраціональної віри у своє місто, свою країну. Інфраструктурний рівень – самоідентифікація особи з певними матеріальними атрибутами (товарами і продуктами). Стратегічне значення при цьому має політика у галузі підтримки виробників та надавачів послуг. Ментальний рівень – особа визначає себе як частку нації – найвищий політичний прояв етнічної спільноти. Основою стратегії політичних інститутів має бути апеляція до «рідних», зрозумілих цінностей, які б відтворювали конструктивні функції та сприяли самоідентифікації громадян як частини нації. Повсякденний рівень – результат самоідентифікації на чотирьох попередніх. Через «прив'язування» до суспільних, сімейних та індивідуальних практик особа через спрощення передає ці цінності від покоління до покоління [6].

Саме ідентичність громадянськості – усвідомлення громадянами своєї приналежності до місцевої спільноти, до територіальної громади, до національної держави – базовий чинник політичної нації, і саме вона має відтворюватися у контексті національної політики.

Для дослідження впливу символічної складової на процес становлення інституту демократичної громадянськості необхідно звернутися до теоретичних праць: Т. Л. Нагорняк «Політичні символи і політична символіка: операціоналізація понять», «Символічний вимір політики і політичної мови», О. Ф. Лосєва «Знак. Символ. Міф», С. Г. Тер-Мінасової «Мова і міжкультурна комунікація». Відтак, за допомогою психологічного підходу розглянемо сутність функціонування інституту громадянськості, де важливу роль відіграє символічна складова.

Поширеною практикою є активне використання символів політичними акторами у різноманітних форматах і з різною метою, як: для консолідації суспільства (заяви, заклики, звернення), у передвиборчій боротьбі (політична реклама), для ескалації конфлікту (інформаційні війни), громадянами для вираження власної суспільно-політичної позиції (демонстрації, мітинги, графіті) тощо. Слово «символ» походить з грецької мови та означає ознаку, розпізнавальну прикмету. Точніше кажучи, це один із видів знаку. Це образ, який взято в аспекті своєї знаковості. Цей образ є знаком, якому надано всієї органічності та невичерпної багатозначності образу. Предметний образ та глибинний сенс виступають у структурі символу як два полюси, які неможливо помислити один без одного, але водночас вони розведені між собою та породжують символи [7].

Символічна політика в умовах зростання впливу інформаційного середовища та ролі засобів масової комунікації у взаємодії між суспільством та владою набуває різних тенденцій. Наприклад, використання символів лише з метою формування позитивного іміджу влади часто приводить до «розходжень» між символічною складовою та реальними діями влади.

Використання символічної політики можливе й «знизу», як зворотній вплив на владу. Багаточисленні звернення до влади через повідомлення з використанням символів (зображення малюнків на плакатах; графіті на стінах будинків, парканів, на асфальті; комікси в електронних засобах комунікації, на друкованих носіях інформації) спонукають владу до більш уважного ставлення до соціальних запитів, очікувань громадян, тобто не лише до прозорості, а й до відкритості (транспарентності) влади. Що у підсумку і забезпечує суб'єкт-суб'єктну модель відносин громадян і влади та є умовою успішного процесу становлення інституту демократичної громадянськості.

В сучасних умовах пошуку конструктивної моделі реформування стратегії національної політики щодо політичної соціалізації громадян в умовах інформаційної війни, прояву стереотипів, які роз'єднують або об'єднують громадян різних регіонів України, прийняття законів, які визначають процес декомунізації, важливим виявляється знання закономірностей формування уявлення громадян про оточуючий політичний простір.

Так, виявляється, що світовий простір дворівневий: реальний та дійсний. На підставі дійсного (в античній філософії – «світу істинного») громадянськість творить реальність, що містить свідомість у вигляді асоціацій, які виникають при згадуванні назви країни («Україна – єдина країна»). Цей процес надає підстави стверджувати, що громадянськість є політичним інститутом. Індивід сприймає національну державність через емоції, відчуття, ставлення,

оцінки та спогади. Усе вказане надано нам у форматі образів, картинок, стереотипних суджень, символів, знаків, міфів та архетипів. Дійсність – статична характеристика світу автентичностей – об'єктивних фактів без оцінок, ставлень та емоційних забарвлень. Політична дійсність відповідно – простий набір політичних фактів чи фактичних результатів політичних рішень і дій без оцінок і тлумачень. Контекст дійсності завжди нейтральний.

Процес пізнання та певне комунікативне поле будь-якої політичної системи формує реальність, інтерпретуючи дійсність, внаслідок чого факт набуває нових функцій та характеристик соціально-політичного, емоційного, раціонального, морально-етичного характеру. Реальність, на відміну від дійсності, об'єднує в собі реальне та є мінливою. Символи виступають яскравими виразниками сучасного стану суспільства та індикатором розвитку суспільства у майбутньому. Особливого значення набуває дослідження використання та інтерпретації символів під час політичних акцій, передвиборчих кампаній, референдумів та таких національно-визвольних процесів, які сьогодні відбуваються в Україні. Символи виступають не лише як окремі об'єкти, але і як системи зв'язків та взаємодій, що функціонують у політичних комунікаційних процесах. Політичні символи стають певними образами найважливіших політичних ідеалів, важливими засобами їх пропаганди та реалізації, свідчать про ставлення до певної політичної позиції. Політика є специфічною сферою суспільного життя, символи, у свою чергу, виступають мовою політики, вони детермінують сприйняття політичних явищ [8].

Щоб адекватно відобразити та розуміти суспільно-політичну ситуацію, варто врахувати, що особливе значення мають дослідження суспільної думки з приводу всього реєстру політичної символіки, а не лише символічних фігур в особі діючих політиків. Тобто потрібно вивчати ставлення населення країни до національних символів, до символіки політичних партій. Саме дослідження зміни ставлення до них різних верств населення протягом тривалого часу може дати цінну політологічну інформацію. Особливо цікаво простежити це щодо символів, які існують не одне століття (політичні терміни, прапори тощо). Зокрема, якщо розглядати ситуативне ставлення населення до політичної символіки, то за допомогою цих оцінок можна визначити ступінь підтримки існуючого ладу, ефективність тієї чи іншої ідеології. Дійсно, руйнування символів постає одним із способів боротьби зі знаками влади та сили.

Погоджуючись із визначенням О.Ф. Лосєва про виділення 9 типів символів, які акцентують їх ідеологічну і спонукальну функцію, можна стверджувати, що символи вочевидь впливають на процес набуття якостей громадянськості. Це, зокрема, такі символи: «Ідеал, девіз, план, проект, програма, рішення, постанова, гасло, заклик, пропаганда, агітація, афіша, плакат, пароль, ярлик, указ, наказ, команда, закон, конституція – ідеї і поняття, які насичені і заряджені великою практичною силою, що породжує принцип громадської дії і метод здійснення суспільно-політичних фактів» [9, с.17].

Далі спробуємо виокремити символи, які мають переважний вплив на набуття якостей громадянськості.

Символи-ідеї. До політичних символів-ідей можна віднести усі вербальні політичні мотиви, які несуть собою презентаційну, агітаційну та мобілізаційну функції, презентуючи країну та з'ясовуючи світоглядні, соціокультурні, політичні та національні принципи її мешканців. Наприклад, «Україна – єдина країна», «Україна понад усе».

Поведінкові символи чи символи – івенти. Це – упорядкована система дій, сукупність універсальних сюжетів та моделей поведінки, що повторюються циклічно у певному соціальному просторі чи ініційовані під конкретну політичну подію. Йдеться про мітинги, протестні акції, міжнародні круглі столи, мирні переговори, кризові діалоги, інаугурацію президента, дипломатичний протокол, тощо. Політична дія виконує інформаційну чи мобілізаційну функції та стає символічною за умов своєї ритуальності. Ритуальність політичних дій пов'язана з комплексом конвенційних форм поведінки, що поєднують у собі норми (правила голосування), цінності, національно-державну специфіку, викликаючи особливий емоційний стан. До поведінкових символів також можна зарахувати звукові символи (звукоряд), що спонукають до усвідомленої дії. Наприклад, перші ноти Гімну, які

спонукають громадян країни вставати або класти руку на проекцію серця, звучання пісні «Пливе кача по Тисині...», яке спонукає громадян вставати та вшанувати пам'ять загиблих під час революції Гідності та захисту Вітчизни. Саме це вони й мають за мету, відтворюючи функцію соціалізації та консолідації нації.

Символи-персони. Харизматики, політичні діячі-лідери, які виступають від імені держави-нації, громадяни світу, воїни-захисники України в АТО, «Небесна сотня», персони, з якими асоціюється нація, країна.

Національно-державна символіка. Усі державні символи, утворені як державно-національна цінність, які використовуються на різних рівнях, підкреслюючи свій законний статус (гербова печатка, геральдика, прапор, гімн), архітектурні ансамблі, що виступають чинником державної ідентичності, наприклад, Майдан Незалежності, топонімічна політична символіка, наприклад, вулиця Шевченка, парк Ради Європи, знаки відмінності й відзнаки, дизайн грошових купюр, наприклад, із зображенням образів моральних авторитетів – Тараса Шевченка, Лесі Українки, Григорія Сковороди, що візуально «скануються» та спонукають як взірць до наслідування.

Перераховані категорії політичних символів і символік набувають знакової сили, презентують національний характер і виконують основну функцію ідеологічного впливу на формування громадянськості, національної ідентичності. Декілька символів стають знаком чи знаковою системою і символікою, політичним міфом про країну чи образом держави-нації. Символи залишаються в масовій свідомості як соціальні стереотипи у вигляді фраз, уявлень і переконань та обумовлюють політичну дію громадянина.

Стереотипи мають об'єктивну природу і виступають невід'ємною властивістю психіки людини робити узагальнення. Стереотипні джерела національного характеру, як визначає російська дослідниця С.Тер-Мінасова, це – анекдоти, національна класична література, фольклор та національна мова [10]. Стереотипи мають вигляд метафор, народжених політичними міфами чи архетипами. Вони виконують функцію поверхового і миттєвого пояснення людям політичної дійсності за допомогою чуттєво-емоційних засобів.

У процесі становлення громадянськості важливе місце займає уявлення громадянина про образ держави. Категорія «образ» культурологічна за своїм походженням. Культурно-ідеологічний образ держави інтегрує в собі події минулого, етнонаціональні характеристики, культурну пам'ять, історичні образи національних героїв. Вони усталені часом, це базові елементи становлення громадянськості.

Образи усіх типів інтегруються і мають значення архетипічності, тобто здатності виступати зв'язком образів, які переходять із покоління в покоління. Згідно з К. Юнгом, архетип є колективним підсвідомим проявом, що з найдавніших часів становить зміст загальнолюдських цінностей і лежить у основі міфів, фольклору і культури загалом, переходячи з покоління в покоління. Це структурні елементи людської психіки, приховані в колективному несвідомому. Архетипи задають загальну структуру особистості й послідовність образів, які спливають у свідомості при пробудженні творчої активності. Політичні архетипи задіяні при формуванні політичних міфів про героїв нації, нездоланність ідей та перемогу народної волі, наприклад, при сприйнятті пісні «Пливе кача по Тисині...».

Подальше дослідження – це аналіз матеріалу за результатами анкетування, проведеного авторкою. Зміст анкет укладено авторкою, це оригінальний матеріал, який підтверджує важливу роль символічної складової у процесі становлення інституту демократичної громадянськості в Україні наприкінці 2014 року. Вибір респондентів – студентської молоді Півдня України – обумовлений тим, що студентська молодь є мобільною частиною суспільства, молодією генерацією національної еліти, яка визначає перспективи розвитку на найближчі роки в Україні. Крім того, територіально межовий Східний регіон України з проблемами ескалації конфлікту значною мірою впливає на суспільні настрої Південного регіону. Аргументи вибору територіальних меж анкетування посилюються необхідністю визначення міри соціальної напруженості та прогнозування реакції на провокативні збудження і попередження можливих руйнівних наслідків.

Вибірка респондентів здійснювалась за кластерним методом, було опитано 500 респондентів – студентську молодь вищих навчальних закладів міст Одеси, Миколаєва та Херсона. Вік респондентів – від 16 до 23 років. Гендерний склад опитаних: 45 % чоловіків та 55 % жінок. Похибка дослідження склала 4%. У результаті дослідження було розроблено таблиці по кожному з питань із репрезентацією результатів у вигляді діаграм (Рис.1-10):

Як респонденти оцінюють політичні події в Україні за 2014 рік (події Майдану, антитерористичної операції, дострокових парламентських і президентських виборів)

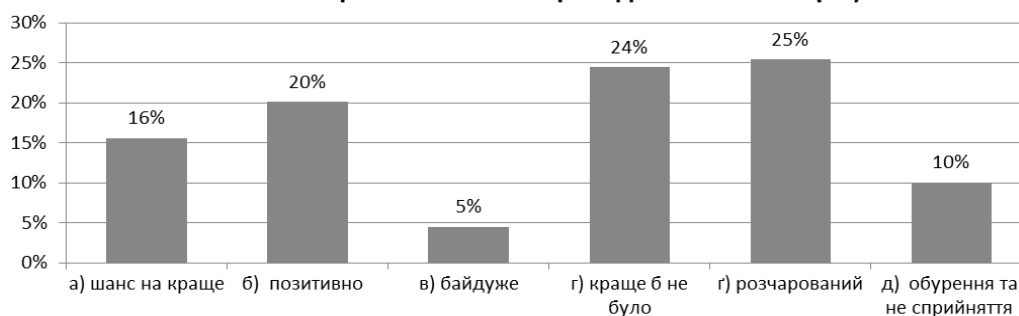

Рис. 1 «Оцінювання політичних подій в Україні за 2014 рік»

Чи помічали респонденти використання української символіки у політичній рекламі протягом 2014 року

Рис. 2. «Чи помічали респонденти політичну символіку?»

Як респонденти ставляться до використання українських символів у вигляді моди на вишиванки, прапорців на автомобілях, стрічок із зображенням прапора України

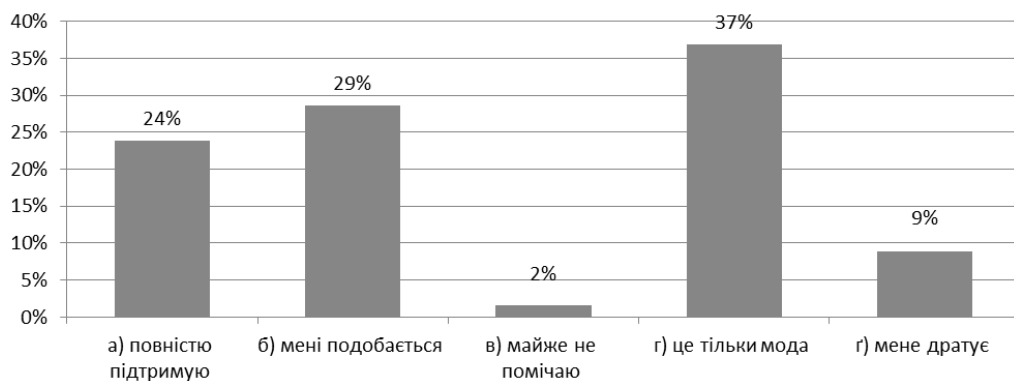
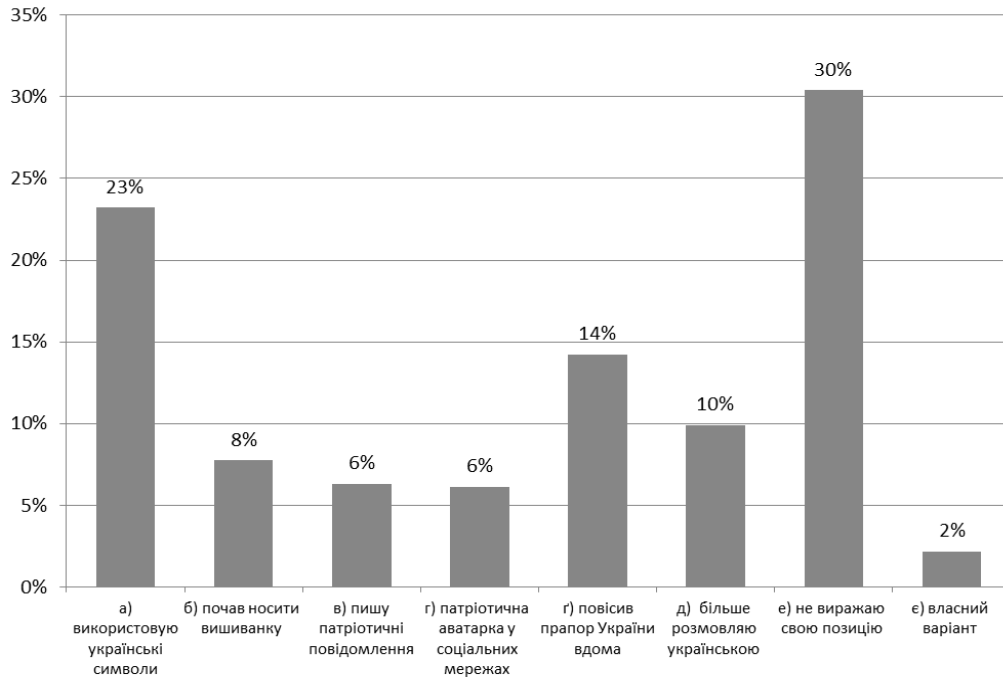

Рис. 3. «Ставлення до використання українських символів»

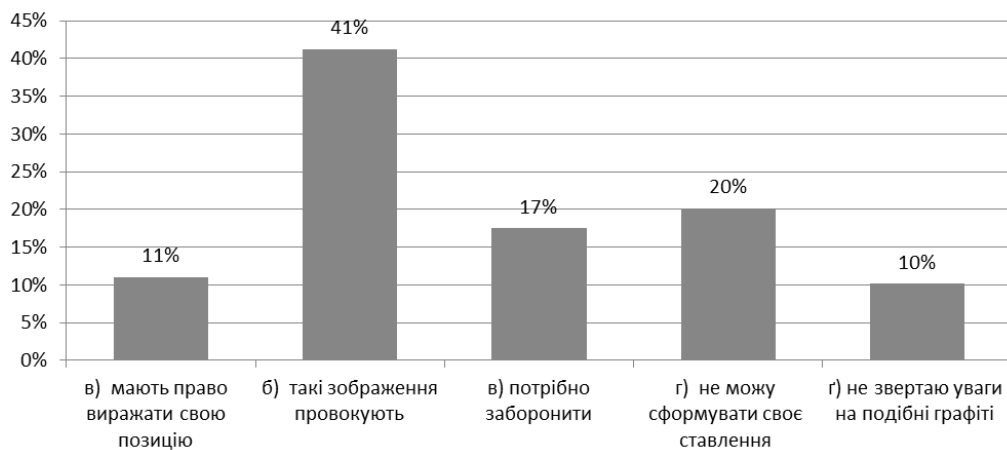

В умовах сучасних політичних подій як демонструють респонденти свою суспільно-політичну позицію за допомогою символів

Рис. 4. «Демонстрація своєї суспільно-політичної позиції за допомогою символів»

Ставлення респондентів до зображення російського прапору в публічних місцях в Україні

Рис. 5 «Ставлення до зображення російського прапору в публічних місцях в Україні»

Узагальнюючи підсумки проведеного анкетування, можна сформулювати такі висновки щодо символічного, як способу вираження суспільно-політичної позиції та впливу на настрої студентської молоді вишів Південного регіону України:

- символи значною мірою репрезентуються у політичному просторі (76 % опитуваних помічають значну кількість символів, зокрема прапор, жовто-блакитні кольори, вишиванки, але по-різному сприймають їх) (рис.2);
- більше половини респондентів (67%) виражають свою суспільно-політичну позицію за допомогою символів в умовах сучасної політичної ситуації, використовуючи українську символіку (рис.4);

Як респонденти ставляться до продажу вироблених у РФ товарів

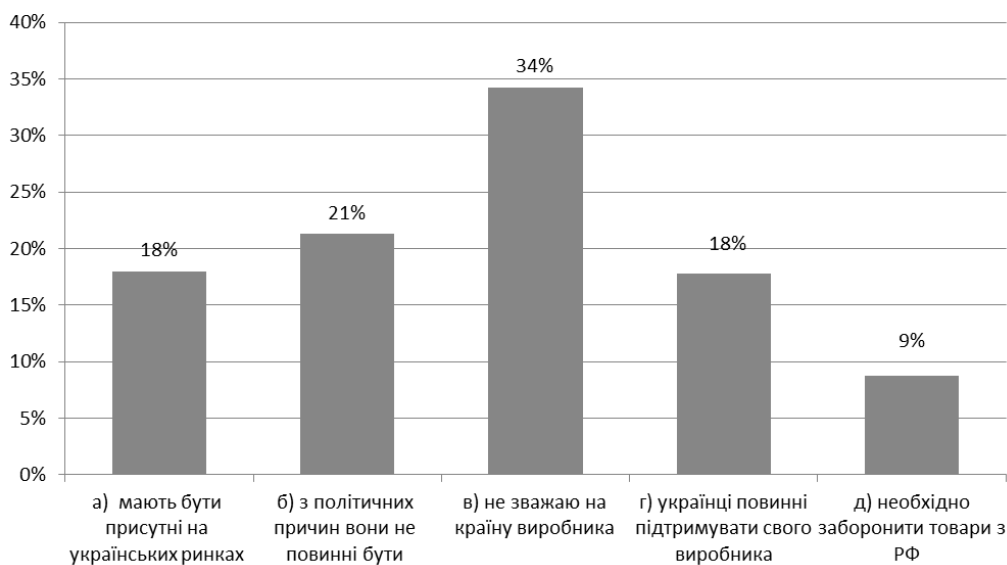

Рис. 6. «Ставлення до продажу в Україні товарів, вироблених у Російській Федерації»

Як респонденти ставляться до проблеми двомовності в Україні

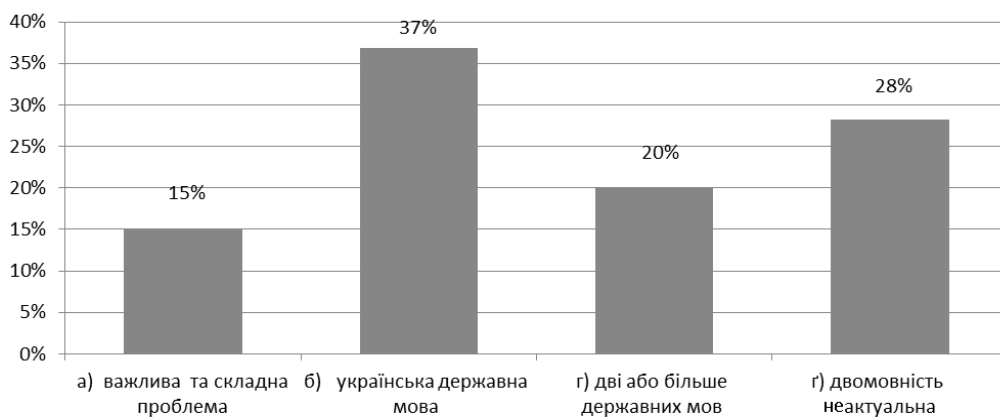

Рис. 7. «Ставлення до проблеми двомовності в Україні»

Враження респондентів від пісні "Пливе кача"

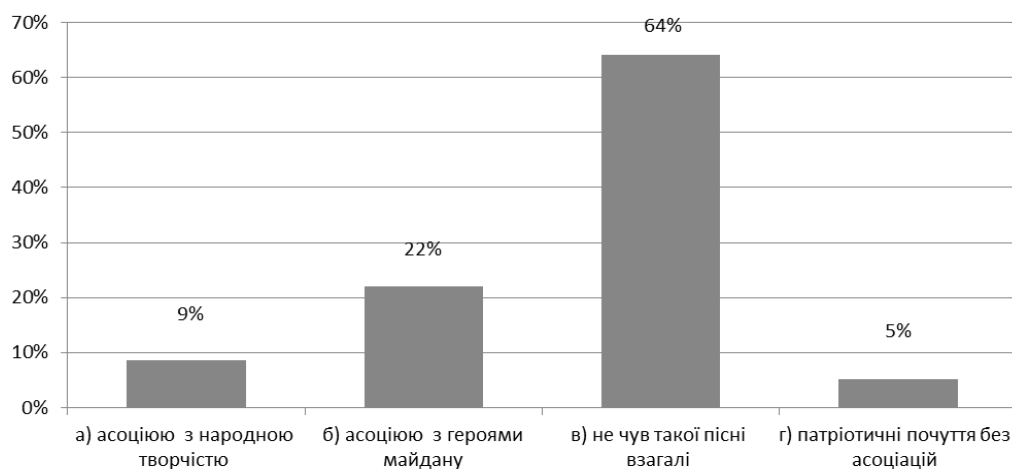

Рис. 8. «Враження від пісні «Пливе кача по Тисині...»

Які символи виступають для респондентів уособленням українських настроїв

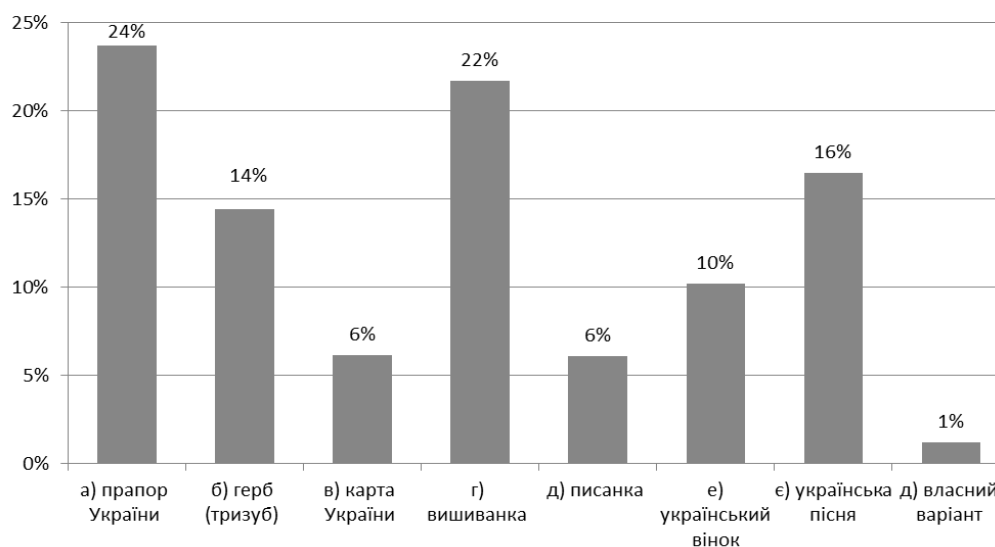

Рис. 9 «Визначення символів, які виступають уособленням українських настроїв»

Ставлення респондентів до демонтажу пам'ятників Леніну в Україні

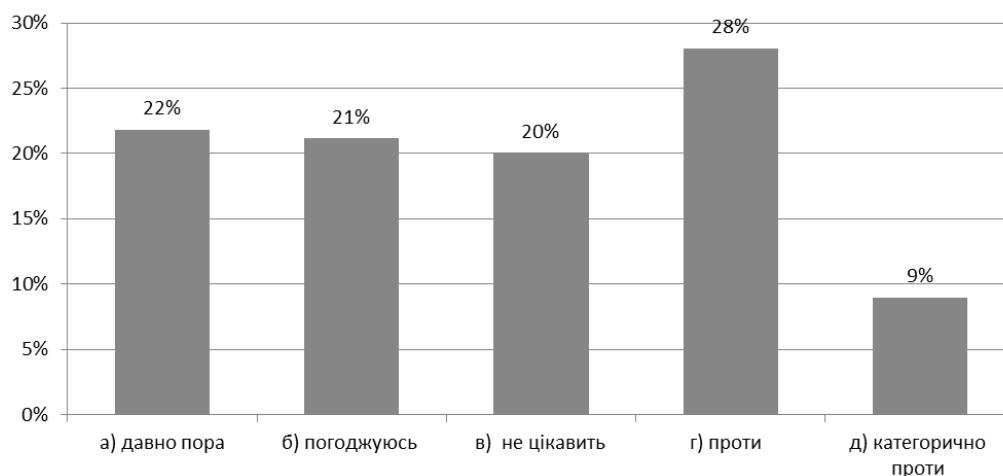

Рис. 10. «Визначення ставлення до демонтажу пам'ятників Леніну в Україні»

• виявлено яскраво протилежні (бінарні) настрої, політичні позиції серед молоді, наприклад, ставлення до демонтажу пам'ятників Леніну. 43% погоджуються з такою позицією, 37% проти демонтажу пам'ятників Леніну (рис.10). Також яскравим показником є ставлення до української символіки. 52% підтримують або не проти такої ініціативи, 46% не підтримують дану ініціативу (рис.3);

• підтверджено тезу про те, що символи можуть стати подразником у суспільстві на прикладі зображень російського прапора: 41% опитуваних вважає, що за сучасних умов такі зображення провокують сутички та конфлікти (рис.5), 18% підтримують заборону подібних зображень;

• серед молоді присутня певна кількість людей з пасивною, аполітичною установкою (5% респондентів забажали взагалі не оцінювати політичні події 2014 року, 2% взагалі не слідкують за політичними новинами) (рис.1);

• символами, які уособлюють українські настрої для респондентів, виявились символи державницького характеру (прапор України – 24%, герб – 14%), вишиванка (22%) та українська пісня (17%) (рис.9). Також серед власних варіантів присутні гастрономічні символи (борщ), символи політичних подій 2014 року («Небесна сотня»).

- символічною виступає українська державна мова, яка має абсолютних прихильників серед студентської молоді Півдня України – 37%, а 28% респондентів не вважають актуальним питання двомовності. Лише 20% студентства Півдня, де поширене функціонування у побутовому спілкуванні (переважно в містах) російською мовою, схилиються до вживання двох або більше мов (рис7).

Виходячи з аналізу проведеного анкетування, необхідно визнати, що твердження науковців про символічність політичної реальності підтверджується. Політичний досвід за допомогою творчого осмислення переходить з несвідомого у сферу символів. Потім раціональна та емоційна обробка символів перетворює усвідомлення в ідеологію, у політичні, мовні і гендерні стереотипи на рівні свідомості.

В умовах зовнішніх і внутрішніх викликів українського суспільства кінця 2013-початку 2015 років громадянськість як політична практика затвердила свої результати на національному і регіональному рівні, а саме – колективну громадянськість.

Проведене дослідження доводить, що важлива роль у сприянні громадянськості як політичній практиці, тобто становленні інституту демократичної громадянськості, належить національній державній символіці та українській державній мові як проявам цінності національної державності. Подальші дослідження мають наукову та практичну цінність з метою визначення стратегії національної політики політичної соціалізації громадян з урахуванням об'єднавчого впливу державної національної символіки та національної мови.

1. *Президент* Порошенко предложил сделать украинскую культуру оружием [Електронний ресурс]. – 2015. – 09 березня. – Режим доступу :

<https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?m2w&s=100&p%5Burl%5D=http%3A%2F%2Farchive.net%2Farchive%2F30062015%2Fhttp%3A%2F%2Fjoinfo.ua%2Fsociety%2F1076525>.

2. *Цвих В. Ф.* Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика : [монографія] / Цвих В. Ф. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.

3. *Політологічний* енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

4. *Шляхтун П. П.* Політологія (теорія та історія політичної науки) / Шляхтун П. П. – К. : Либідь, 2002. – 576 с.

5. *Другунский Д.* Пять уровней идентичности [Електронний ресурс] / Д. Другунский. – режим доступу :

http://www.archipelag.ru/geoculture/new_ident/interpretation/level/. – 20 січня 2013 22:12.

6. *Нагорняк Т. Л.* Політичні символи у дискурсивних практиках України / Т. Л. Нагорняк // Політологічні та соціологічні студії : зб. наук. праць / [ред. А. Круглашов]. – Чернівці : ВД «Букрек», 2008. – С. 320–339. – (Тематичний випуск: «Проблеми національної безпеки: регіональні та глобальні аспекти», т. IV).

7. *Нагорняк Т. Л.* Політичні символи і політична символіка: операціоналізація понять / Т. Л. Нагорняк // Трибуна. – 2007. – № 3-46. – С. 38–39.

8. *Нагорняк Т. Л.* Символічний вимір політики і політичної мови / Т. Л. Нагорняк // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – № 19. – С. 183–192.

9. *Лосев А. Ф.* Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев // Труды по языкознанию. – М. : Наука, 1982. – 440 с.

10. *Тер-Минасова С. Г.* Язык и межкультурная коммуникация : [учеб. пособие] / Тер-Минасова С. Г. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.